ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

М. Грисьо, аспірант

ORCID ID: 0000-0002-4400-0470

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.161>

Грисьо М. Тенденції використання земель сільськогосподарського призначення в Україні

У статті проаналізовано сучасний стан та структуру земельного фонду України. Основну увагу приділено деталізації структури земель сільськогосподарського призначення. Автором встановлено диспропорцію розподілу земель сільськогосподарського призначення по регіонах України, що пов'язано з їх топографічними особливостями, зокрема найбільше посівних площ у Дніпропетровській області, а найменше – у Закарпатській. Проаналізовано чинники, які впливали та впливають на формування структури земельного фонду. До таких чинників віднесено: топографічні особливості, природно-кліматичні умови, історичні передумови розвитку певних видів сільськогосподарської діяльності, інвестиційний клімат регіону, ступінь розораності земель, ступінь меліоративності земель, напрям розвитку сільськогосподарської діяльності (екстенсифікація чи інтенсифікація). На основі факторного аналізу визначено основні загрози та потенційні можливості для побудови якісного ринку землі та розвитку сільського господарства в Україні залежно від особливостей регіону. Запропоновано шляхи та напрями розвитку сільськогосподарської діяльності та підвищення її ефективності через раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Акцентовано увагу на необхідності раціонального та відтворювального способів використання земель сільськогосподарського призначення з метою збереження їхніх якісних показників та забезпечення ефективності їх використання, на цій основі запропоновано основні напрями розвитку сільськогосподарської діяльності.

Ключові слова: земельний фонд, сільськогосподарські угіддя, земля сільськогосподарського призначення, структура земельного фонду, структура сільськогосподарських угідь, сільське господарство, ринок землі, раціональне використання землі, відтворювальне використання землі, ефективність сільськогосподарської діяльності.

Hrysiy M. Trends of agricultural land use in Ukraine

The author in the article has analyzed the current state and structure of the land fund of Ukraine. The study is focused on detailing the structure of agricultural land. A disproportion in the distribution of agricultural land in the regions of Ukraine, caused by their topographic features, in particular, the largest sown area in Dnipropetrovsk region, and the least – in the Transcarpathian region, is determined. The factors that have influenced and are influencing the formation of the land fund structure are analyzed. Such factors include: topographic features, natural and climatic conditions, historical preconditions for development of certain agricultural activities, investment climate of the region, degree of plowing, degree of land reclamation, direction of agricultural activity (extensification or intensification). The author determines that the largest land users in Ukraine are large business associations (agroholdings), and only a small area of agricultural land is cultivated by individual farms or small farmers. Based on the factor analysis, the author identifies the main threats and potential opportunities for building an adequate land market and agricultural development in Ukraine, depending on the characteristics of the region. The ways and directions of development of agricultural activity and increase of its efficiency through rational use of agricultural lands are offered. The emphasis is placed on the need for a rational and reproductive way of using agricultural land in order to preserve their quality indicators and ensure the efficiency of their use, on this basis, the main directions of agricultural development are proposed.

Key words: land fund, agricultural lands, agricultural land, structure of land fund, structure of agricultural lands, agriculture, land market, rational use of land, reproductive use of land, efficiency of agricultural activity.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних ринкових відносин стимулює розвиток ринку землі, з огляду на це все більшої актуальності набуває дослідження земельного фонду України, його структури та динаміки змін, а також його грошової оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Земельним відносинам та дослідженню земельного фонду України присвячено багато праць українських та зарубіжних вчених. Зокрема, аналізу структури земельного фонду та її оптимізації присвячено праці Н. Лесько [4], В. Боклаг,

Н. Александрової [2], А. Потапова [7] займається дослідженням особливостей сучасного сільськогосподарського землекористування, також у цьому напрямі працюють вчені Г. Бережницька, О. Синюк, Н. Дуляба [1]. Однак на сьогодні немає комплексного дослідження, результатом якого була б побудова стратегії раціонального та відтворювального способів використання земель сільськогосподарського призначення з метою збереження їхніх якісних показників та забезпечення ефективності їх використання.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є аналіз сучасного стану використання земельного фонду України, зокрема земель сільськогосподарського призначення, та розробка рекомендацій щодо його ефективного та раціонального використання.

Виклад основного матеріалу. Під земельним фондом розуміється сукупність земель усіх форм власності.

Земельний фонд формується із земель, які мають різне призначення. Традиційно землі поділяють на такі різновиди:

- сільськогосподарські угіддя;
- землі, вкриті лісами;
- заболочені землі;
- відкриті землі (з незначним рослинним покривом);
- води;
- інші землі.

Перед тим як перейти до дослідження земель сільськогосподарського призначення, проаналізуємо структуру земельної площі України (рис. 1).

Лише з аналізу структури земельного фонду України можна побачити основний виробничий напрям – сільське господарство. Понад 71 % земель – це сільськогосподарські угіддя. Водночас ліси та лісовкриті площі займають 18 % території нашої держави, забудовані землі – 7 % та інші землі – 4 %. Варто зазначити, що впродовж останніх 25 років структура земельного фонду зазнавала певних змін, зокрема простежується тенденція до збільшення у його структурі сільськогосподарських угідь (наприклад, у 1994 році їх було 69,4 %, у 2014 – 68,8 %, а у 2020 – 71 %). Також збільшилась частка лісовкритих площ із 17,1 % у 1994 році до 18 % у 2020 році. Незмінною залишається частка інших земель.

Структура сільськогосподарських угідь в Україні сформована таким чином: рілля, сіножаті, пасовища, перелоги та багаторічні насадження (рис. 2). Варто відзначити, що попри відносне збільшення частки сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду України абсолютний показник дещо зменшується впродовж останніх років. Зокрема, у 2000 р. площа сільськогосподарських угідь становила 41827 тис. га, а у 2019 р. на 516,1 тис. га менше. Найбільшу частку у структурі сільськогосподарських угідь займає рілля, причому рівень розораності постійно зростає (у 2000 р. – 77,85 %, у 2019 р. – 79,29 %). Друге місце займають пасовища (12,71 % у 2019 р.), третє – сіножаті (5,53 % у 2019 р.), четверте – багаторічні насадження (2,06 % у 2019 р.) і останнє – перелоги. Варто зазначити, що останні є резервом для збільшення площ ріллі під органічне та екологічне виробництво, оскільки такі землі найменше зазнають антропогенного впливу.

Рис. 1. Земельний фонд України станом на 01.01.2021 р. [3; 8].

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь України (2000–2019 рр.), тис. га* [3; 8].

Рис. 3. Структура посівних площ під сільськогосподарськими культурами, % [3; 8].

Варто зазначити, що використання сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі, в Україні є доволі однорідним, що засвідчує структура посівних площ під сільськогосподарські культури (рис. 3). Понад 50 % посівних площ засіяні зерновими та зернобобовими культурами, упродовж останніх років суттєво знизилась частка посівних площ під кормовими культурами (це пов'язано із занепадом тваринницької галузі і, відповідно, зменшенням потреби у кормах). На

сьогодні друге місце у структурі посівних площ займають площі під технічними культурами (32,6% у 2019 р.). Відносно на одному рівні тримається частка площ під овочевими та баштанними культурами.

Лідером за обсягом посівних площ під сільськогосподарськими культурами є Дніпропетровська область (рис. 4), найменше посівних площ у Закарпатській області. Це пов'язано з ландшафтними особливостями, що вплинуло на розвиток різних галузей сільського господарства.

Рис. 4. ТОП-10 регіонів України за обсягом посівних площ під сільськогосподарськими культурами, тис. га [3; 8].

До чинників, які впливають на структуру земельного фонду загалом та сільськогосподарських угідь зокрема, ми відносимо:

- топографічні особливості;
- природно-кліматичні умови;
- історичні передумови розвитку певних видів сільськогосподарської діяльності;
- інвестиційний клімат регіону;
- ступінь розораності земель;
- ступінь меліоративності земель;
- напрям розвитку сільськогосподарської діяльності (екстенсифікація чи інтенсифікація) [5; 6; 9].

Найбільшими землекористувачами в Україні є великі господарські товариства (агрохолдинги), і тільки незначна площа сільськогосподарських угідь обробляється самостійно особистими селянськими господарствами чи дрібними фермерами. Це є значною загрозою під час відкриття ринку землі, позаяк останнім може стати не вигідно обробляти землю, а більш вигідним постане продати земельні ділянки агрохолдингам.

Варто зазначити, що під час обробітку земель сільськогосподарського призначення великі господарства обирають більше інтенсивний спосіб розвитку своєї діяльності, а це, як наслідок, впливає на природну родючість ґрунтів, їхню забрудненість пестицидами та гербіцидами, а також на потенційну можливість перейти на екологічне чи органічне виробництво.

Висновки. Отже, підводячи підсумки дослідження, хочемо запропонувати основні напрями розвитку сільськогосподарської діяльності та під-

вищення її ефективності через раціональне використання та оптимальне структурування земель сільськогосподарського призначення:

- на державному рівні необхідно провести аудит земель сільськогосподарського призначення, проводити кампанію щодо раціонального використання земель, необхідності сівозмін, оптимального внесення добрив, пестицидів, гербіцидів;
- на регіональному рівні необхідно проводити інформаційну кампанію для особистих селянських господарств, фермерів, сільськогосподарських кооперативів про необхідність збереження власності на землю під час повноцінного відкриття ринку землі;
- на рівні підприємств потрібно диверсифікувати виробництво, що допоможе убезпечити їх від втрат під час коливань на ринку сільськогосподарської продукції.

Бібліографічний список

1. Бережницька Г., Синюк О., Дуляба Н. Сутнісні особливості використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2020. № 27. С. 161–166.
2. Боклаг В. А., Александрова Н. Б. Оптимізація структури земельного фонду в системі Державного управління земельними ресурсами України. *Держава та регіони. Державне управління*. 2013. № 2 (42). С. 43–47.
3. Головний сайт Держгеокадастру. URL: <https://land.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2021).
4. Лесько Н. В. Земельний фонд України: сутність поняття та структура. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 174–178.

5. Паньків З. П. Земельні ресурси: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2008. 272 с.
6. Попрозман Н. В., Коробська А. О. Стан та тенденції використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в контексті національної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf (дата звернення: 20.03.2021).
7. Потапова А. Г. Особливості сучасного сільськогосподарського землекористування Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. 2011. № 8. С. 59–64.
8. Сільське господарство України 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf (дата звернення: 20.03.2021).
9. Щурик М. Орендно-земельні відносини як інструмент удосконалення відтворення земельних ресурсів АПК. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9, № 1–2. С. 68–74.

Стаття надійшла 23.04.2021